

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

— DE BARCELONA —

JULIO Á SEPTIEMBRE DE 1906

CACIQUISME POLÍTICH EN LO SEGLE XIII*(Continuació)*

VI

Regnat de Jaume «lo Just». — Palau recobra la batllia reyal de Camarasa (1291) — Informació judicial d' En Bernat des Prior. — Arnau Vives dirigint als contraris del caciquisme local — Palau aparellant la mort d' En Vives. — Denuncián los Paers de Camarasa y Cubells, los fraus d' En Palau. — Lo Rey encarrega á Jafer la instrucció del procés (1295) — Se dilaten les actuaciones. — Assesinat d' En Salendí (1297). — Palau protegint als homeyers. — Mort d' En Pere de Palau senyor de Privá (novembre 1297). — Es portada á execució la enquesta judicial d' En Jafer.

Estant en son llit mortuori, lo rey Anfós «lo Lliberal», volgué executar un acte de justícia ab sos vasalls, absolentlos de les questies y cenes que llavors eren exigides. Mort aquell Monarca després d' un regnat mes *administratiu* que *lliberal*, passá la corona d' Aragó á son germá Jaume, rey de Sicilia.

Pere de Palau tractá d' aprofitarse d' aquesta mutació. Comptant sempre ab sos amichs lo Comte d' Urgell y lo Vescomte d' Ager, procurá recobrar la copdiciada batllia reyal. La nova situació tenia gran semblança ab la que atravessá en 1289, quan morí Pere «lo Gran».

La camarilla d' En Palau procurá desacreditar al batlle Gomir, queixantse de sa gestió administrativa, al nou Monarca. Lo denunciaren de cobrar y exigir á sos administrats, les questies y cenes, á despit del decret d' absolució que dictá lo rey Anfós. Per ço lo nou Sobirá li ordenava, que, si axis ho feya, al instant dexás de rebre les dites imposicions (27 d' agost de 1291) (269).

(269) 1291. — «G.º gomir bainlo Camarasic et cubells et montgay. Cum illustrissimus dominus Rex Alfonsus clare memorie Rex Aragonis frater noster tempore obitus sui remiserit generaliter questias et cenas per eum impositas per universa loca terre et intellexerimus quod nos exigitis ab hominibus dictorum locorum cenam questiam quam dictus dominus Rex Alfonsus nunc ab ipsis exigebat Mandamus et dicimus vobis quatenus si rei veritas sic

Ja l'any precedent, després de mort lo rey Anfós, l'infant Pere llochtinent reyal, l'havia conminat á que 's guardés d' entrar en só de guerra en lo terme de Butçenich (Cervera 17 setembre 1290). Lo lloch de Butçenich era de Berengueró d' Anglerola. Alguns de sos homes, sots comandament de Guillém Bernat de Muntçonís, havien entrat y dampnificat lo terme de Montray per questions locals. D' aquí donchs la actitud en que 's colocava lo batlle Gomir, y que, dintre les costums feudals, res tenia d' anormal (270).

Al poch temps Palau y sos partidaris tornen á esser árbitres de la administració de Camarasa recobrantne aquell la batllia reyal, lo 27 de setembre de 1291. Aleshores se cregué perjudicat, lo Comte d' Urgell, en la percepció de les rendes reyal, reclamantne á Jaume II, qui li confirmá aytal concessió, per los deutes de la corona, manant als homes de dits llochs respõnguessen de les predítes rendes al Comte, (20 de febrer de 1292) (271).

Lo batlle Palau devia correspondre ab sos amichs, qui áxis l'afavorien. No tardem en veurel ajudar á N' Alvaro de Cabrera. Quan Jaume II feya á Barcelona, estatuts temporals, Alvaro assetjá lo castell de Mont-aspre, pertanyent á Galcerán d' Anglerola.

Aquest, reclamant socors dels llochs reyal, trameté carta al Batlle de Camarasa perque *ab totz los homens de la batllia que ell tenie, vingúés al castell de Mont aspre per levar aquells que á tort lo tenien assetjat, segons que en los ordonaments de la cort de Barcelona ere emprés.*

Pere de Palau se trovava fora de Camarasa, regint la batllia son parent Pere fill d' En Guillém de Palau. Les ordes, que, lo llochtinent, tindria del Batlle, (qui personalment trametia la sua gent de Privá en la host del Vescomte d' Ager), sigueren sobradament ateses, puix esquivá la trasmisió de cap secors als assetjats. Y encara per major burla, la carta de N' Anglerola fou públicament llegida en la plassa de Camarasa. La fi de la campanya fou, pendre, Alvaro de Cabrera, lo castell de Mont-aspre.

Segons pública fama, Palau, cra *home* ó feudatari del Vescomte per rahó del homenatge que li havia prestat. Per consegüent altre vegada, en que lo Vescomte 's dirigí contra d' En Ramón de Vilamur, també formaren en sa host los vehins de Privá. Aytal intimitat era prou viva en 1296 (272), no estingintse mentres visqueren.

se habet ab exaccione dicte cene et questie penitus desistatis. Et siquod pignora ipsi hominibus per nos facta sunt racione predicta restituatis eisdem visis presentibus. Datum ut supra». (Registre 90, foli 15).

(270) Registre 85, folis 59 y 67.

(271) 1292.—«Respondeatis et responderi faciatis de predictis redditus exitus et peruentus ac etiam aliis juribus locorum predictorum eidem nobili uel alicui alii pro eo statuto prout in carta predicti domini regis Alfonsi videritis contineri non obstante predicta commissione baiulliarum predictorum predicto p. de palacio per nos facta». (Registre 192, foli 95).

(272) Un important document, mostráren, en lo procés, Bernat Agosti y Ramón Margalit

Palau en possessió de la batllia, se mostrá mes soberch y absolut que en temps precedents. Pró enfront son predomini local, surgeix la figura del capitost dels contraris. Era aquest, lo cunyát del assassinat Pellicer, de nom Arnau Vives, militar, home valerós, qui 's presenta com á patrocinator d' una bona administració. Les sues declaracions en lo procés, son les que mes llum aporten per provar les exaccions d' En Palau, ocupant dotze folis. Per elles y per lo exposat precedentment, se veu que Vives prengué part en los principals fets d' armes de son temps. També assistí al siti del castell de Mont-aspre, acudinhi en ajuda de N' Anglerola y contra del Vescomte d' Ager.

En Vives era qui mes sombra feu á n' En Palau per mantenirse en sa omnipotència á Camarasa y per ço procurá ferlo desapareixer. A quin efecte començá concitantli lo rencor y malvolença d' alguns dels seus amichs, segons dirán los fets següents.

Jaume II ordoná á Bernat des Prior jurista de Pons, comprovés les denúncies que tenia sobre *furtz et homeys et daltres crims et malefics feyts en Camarasa*. Lo resultat de la sua investigació, Prior, l' entregá al batlle Palau, perque, hi donás compliment. En la sentència, lo jutge nomenava als malfaytors que devien esser capturats, als que sols devien prestar fiança, etc.

Palau se burlá de la justícia del Rey ab lo mes gran cinisme. Aplegant lo concell de la Vila feu llegirhi públicament l' escrit de Micer Prior. Naturalment que quan los malfaytors hoyguéren que 's tractava de pendrels, davant d' En Palau y d' altre gent, fugien, escapant á tota acció de la justícia. Mes encara: Palau digué davant del concell, que tothom qui no pogués prestar la fiança per lo jutge exigida, si *dauel dia que ere digous tro al diumenge a enant no la auien feyta que lexasen la vila*. Per tant que no 'n fó donat dret ni justícia á cap dels inculpats.

Quan los derrers, mes avant, se quexaren á En Palau dels procehiments incoats contra d' ells per lo jutge Prior, los hi responia, que, prou ni 'n savia mal y greu, mes que no era culpa sua sino de N' Arnau Vives y En Pebret. Per ço aquests foren menaçats de mort per los criminals. Palau cobrá mes de tres mil sous dels inculpats en la sentència del jurista, y se 'ls quedá molt tranquilament, sense donarne compte al Rey.

També procurá, Palau, suscitar contra d' En Vives (273) la malyo-

de Camarasa. A 19 de febrer de 1296, Palau com á senyor de Privá, reconeixia deure á aquells dos vehins, en nom del Vescomte d' Ager, dos cents sous jaqueses que prometia retornárloshi dels diners procehidors de la composició que esperava rebre d' En P. R. de Nucce y Pere Muriel. Lo Senyor de Privá ne restava á la evicció.

(273) Jaume de Bianya á 20 de jauer de 1288, obrí informació, per orde del Rey, sobre la pretensió de Guillelm de Fluviá, de tenir part en les enquestes que 's fessin á Camarasa y Cubells (Registre 74, foli 58)

Per si fossen d' esta familia, anotarem un Berenguer de Fluviá qui en 1284 obté la possessió de la iglesia d' Estadella (Registre 62, foli 97) y un Arnau de Fluviá ab domenges á Llo-

lença de son parent y amich Guillém de Fluviá. Los arguments que posá en joch per incitarlo á donarli mort, eren motivats en la oposició que feya á les injusticies comeses á Camarasa per Palau y tots los seus: *ere tant rahonador (En Vives) dels drets del senyor Rey que los drets den G. de Fluviá ne valien menys molt.* En vritat que lo castlâ Fluviá pretenia se presentasen á la sua cort los qui menaven questions *per rahó de carreres*, essent axís que 's devien seguir en la del batlle general *que açó no ach acostumat que pleyt de carreres andá en poder del castellâ.* l'ró Palau hi consentia per afavorir á son adherent, á des pit de la oposició de N' Arnau Vives y de sos contraris.

Fluviá no volgué indisposarse ab En Vives, puix li havia donat sagrament y homenatge de no dampnificarlo. Hagueren rahons l'alau y Fluviá. en tal manera, que Fluviá reptá al Batlle reyal de *baya* ó traició. Mes aytal enemistat no fou de durada, havent já passat en 1293, com ho demostrará lo fet següent.

Per pendre part en una de les lluytes locals que tant sovintejaven en lo segle XIII entre los cavallers catalans, Jaume II ordoná á son batlle Palau, *sots pena de cors et d' haver que derrocás la cort de Fluviá tant forment, que tots los salemons arrencás.* Lo Batlle á 2 de juliol de 1293, feu pregonar per lo terme, la destrucció de dita torra, convocant, á tots los homes de la batllia.

Aplegada la gent, en la força de Fluviá, començaren derrocant partida de les cases, de la torra y lo castell, de mig ensús. Llavors l'alau tractá de no procehir mes avant la destrucció; y dirigintse als prohoms presents, los hi consultá *si 'ls parrie per derrocat lo loch.* Contestá rentli evasivament, sense volerse comprometre á assumir la responsabilitat de lo que allí s' executás, obgectantli *guardás quin manament havia del senyor rey et que fes aquell.* En l'alau hi replicá:

— *Anéuvosen, que demá jo ig llogaré piquers que ho derrocarán.*

Se parlá d' axó y feulos marxar á tots, derrocantne poca cosa y quedant en peu tota la obra de pedra y morter de la torra y lo çafareix sencer.

A l' endemá tres piquers simularen la destrucció de la torra de Fluviá. N' Arnau Mayol havia rebudes instruccions d' En Pere de l'alau y tenia de tramétreles á sos dos companyons Ramón y Jaume Fluviá, consistentes en tirar á terra, sols tres filades de pedres del çafareig, qual feyna llesta s' entretinguesen frecejant (*cacegant* diu lo text) per los murs en lo lloch hont fessen menys dany y moguessen major polsaguera. La soldada que percebiren los piquers segons comptes d' En Palau fou d' un sester de forment á quiscun, qual valor equivalia á 2 sous 8 diners: essent axís que en dita temporada lo jornal que se 'ls

renç los quals, ordoná lo Rey, li desembargasen. á 10 de juny de 1286. (Registre 66, foli 130).

solía donar á Cubells á aquests trevalladors, era de 8 diners y la vida, ó 12 diners sense llur menester.

Encara per protegir lo que restava abandonat de la mitg derrocada torra de Fluviá, pregoná per la batllia, que castigaria ab 60 sous de ban, á tot hom qui *metés foch á ré, ne se 'n portás fusta*. Axís ne salvá bona part; y quan la guerra fo passada, ho cobrá quaix sencer, En Guillém de Fluviá.

Aprés, En Palau tractá d'aprofitar aquest incident, per concitar la malvolensa contra N' Arnau Vives, dihent á En Fluviá, que, si aquell no hagués pujat *á la cort de Fluviá com la derrocaven que no hagueren tocat al castell en ré*. Pró que com ell hi era present y ne parlaren ab un porter reyal *mal son grat havié haut á fer ço que feyt hi havié*.

Siga lo que 's vulla, obtingué á la fi que los Fluviá concertassen la mort d' En Vives, si be no consta, que Guillém de Fluviá prengué part en los rasonaments menats á dita fi.

En l'alberch d' En Palau s'aplegaren Berenguer de Fluviá y alguns amichs, per assassinar á En Vives, *et assignaren homes que ho fesen*. Se culpá al Batlle de Camarasa d'esser l'ordenador d'aquesta projectada mort, que la Providencia divina feu fracasar.

La conxorxa entre los Fluviá y En Palau, ve declarada en les paraules del procés, que diuhen, com los homes de Fluviá, que son cunyats d' En l'alau, *menacen d'ociure á tot hom que liure ré contra en pere de palau per gran tort que ell face*.

Arnau Vives ab los parents d' En Pellicer portaren tal activitat en sa oposició als actes d' En Palau, que á les derrereries del any 1294, son esforç tingué bona endreça. Los paers de Camarasa y de Cubells, se determináren á formular en escrits los perjudicis que reportava lo Monarca de la administració d'aquells llochs. Segons venen exposats en los capítols de cárrechs que publiqué al final, poden agruparse aytals dampnatges, en vuyt categories:

I.—En pendre rendes reyal, que Palau cobrava y no entregava al Rey, al donarli comptes de la sua administració (274).

II.—En imposar als seus administrats pagues indegudes (275).

III.—En posar en los comptes al Rey, obres que no exccutava, venent á profit propi, bens del Sobirá (276).

IV.—En amagar y no pagar al Rey la deguda fadiga (277), axís com ferli perdre molts altres drets (278).

V.—En adquirir cens per menys de preu (279).

(274) Apendix nombres XVIII, XX, LV, LXVIII, LXXXVII, LXXXVIII, XC, CXV, CXXIII, CXXIX y CXXX.

(275) Apendix nombre CVII.

(276) Apendix nombres LXXXII y CXVII.

(277) Apendix nombres XXI, LXXIV, LXXV, CXXV y CXXVIII.

(278) Apendix nombres XXX, CXIV, CXXI, CXXII y CXXIV.

(279) Apendix nombres XXXIX y OVI.

VI.—En simular variades despeses á cárrech del Rey (280).

VII.—En no donar al Monarca les preses de guerra, ni los diners procehidors de les rehemptions d' anar á la guerra ó de delictes (281).

VIII.—En apropiarse molts cens del Rey (282).

Aparellada la oposició, los paers no se 'n amagaren, molt al contrari, pregonaren per dits termes, que, qualsevulla persona qui hagués conexement de perjudicis rebuts per lo Rey, 'ls ho comunicás puix ho manifestarien al Sobirà. Motivá lo pregó, *com negú hom de la batllia de Camarasa no ho save dir al Senyor Rey, tort ne deseret que presés: tant he gran lo poder den Pere de Palau en la batllia de Camarasa.*

Los capítols de cárrechs, convenientment sagellats ab lo sagell de la vila de Camarasa se trameteren al Rey al començar l' any 1295. Lo sagell, feya viut anys, que, lo guardava per lo comú, En Bagay, á qui llavors amenaçá En Palau, dientli, *que li farie trer la vida del cors*. Lo sagell li fou llevat, donantlo á N' Arnau Argot *nodrit seu et de casa sua* (d' En Palau). Axís s' assegurava, que, en avant, *neguna escriptura no pogués hom trametre al senyor rey segelada ab lo segel de la vila, que ell no la sabés.*

Y ara ab menaces, ara ab donatius y sempre utilisant qualsevulla mijans que li aparexien conduents, tractá d' atraures la voluntat de sos majors enemichs. Lo propi Arnau Vives, fou cridat á la iglesia de Santa Maria del Plá, y davant diferents testimonis, hu d' ells En Pere Salendí, li digué En Palau, que, si s' estava que no li pervingués cap dany, ell l' asseguraria ó guiaria de son cunyat N' Arnau de Fluviá, d' En Br. d' Agremunt y de N' Arnau Calaf, los quals *lo tenien en reguart per rahó com ere cunyat den G. Pellicer.*

Per evitar la repetició de denuncies que revestissen carácter públich, com la predita, Palau y sos partidaris feren per manera que hi dexessin d' haver paers en los llochs de Camarasa y Cubells, hont per més de cent anys may s' havien dexat de nomenar aquests encarregats de la administració local. Axís si sortía en be de la primera denuncia oficial, n' evitava una segona y á sos enemichs sols los quedava lo camí de formularne de privades les quals estaven lluny de tenir tanta autoritat.

De tal efecte fou la denuncia, que no 's feu esperar la orde reyal encomanant al jutje Guillém de Jafer, obrís informació contra dels actes del batlle Palau (25 de janer de 1295), qui devia cessar encontinent en son ofici. Pro Palau trová manera de retrassar lo compliment de la orde, diferint les actuacions.

A la denuncia oficial dels paers se seguiren mes actes d' oposició ferma á la gestió administrativa d' En Palau, entre ells la reclamació

(280) Apendix nombres L, LIII, LVIII, LIX, LX, LXI, LXXI, LXXXVI y XCI.

(281) Apendix nombres LVII, LXII, LXIV, LXVI, LXXIII y LXXXV.

(282) Apendix nombres LVI y LXX.

que formularen Pere de Más, Ramón Margalit y Bernat Agustí, paers de Camarasa, y Berenguer Saleva y F. Serra, qui ho eren de Cubells, á 5 d' abril de 1295 Demanaven al batlle Palau, la restitució dels diners que cobrá en 1289, per lliurarse d' anar á la host del Empurdá y adu-hien diferents ordes de devolució, emanades del infant Pere, procurador de Catalunya, y del rey Anfós II.

Palau guanyá temps, obgectant, que no volia contestar als paers, per esser grans enemichs seus y acusadors: pro sí 'n respondria á altres persones que designassen les universitats dels dits llocs.

Axís les coses, un dimecres 10 d' agost de 1295, lo jutje Jafer congregá als vehins de Camarasa en la iglesia llegint la comissió rebuda del Monarca y fent cessar á Palau del ofici de batlle reyal. Aytambé demaná als congregats l' informessin de les exaccions comeses per En Palau, conminantlos á dir la vritat, tant en denunciar fets, quan en testimoniarne Lo día següent, dijous era comenada la batllia de Camarasa, á Pere de Viurevol, de consentiment d' En Berenguer des Más procurador reyal, qui jugá ara gran paper. En Más es qui presentá á Jafer los capítols hont los paers de Camarasa y de Cubells denunciaven les vexacions d' En Palau; ell es qui entrá á questionar fort y directament ab l' ex-batlle, per les rendes reyalis de la batllia, que no dubtá en arrendar conjuntament ab Bernat Salat (283).

Mes lo jutge Jafer, comença son trevall prenent una sola declaració (essent lo testimoni qui compareix á declarar Bernat Pellicer) y para sobtadament no seguint més avant Bona manera tindria, lo temible personatge, de diferir lo que en sa contra s' intentava.

Es que la gent d' En Palau may dormí. Lo dimecres 28 de decembre de 1295, Pere Argot, qui exercia la batllia per En Viurevol, y l' escrivía Arnau Argot, conferenciaren ab lo paer de Camarasa, Pere des Más, dientli com En Palau li pregava no esplicás res que 'l perjudiqués, als inquisidors qui devien venir á Camarasa á seguir lo procés començat y que declarás contra de les sues propies denúncies. Del contrari, En Palau *no sestarie que no li percaças son dan: et sis nestave que serie son amig* No dexa d' esser remarcable, que lo llochinent del batlle, aquell qui devia mostrarse ferm auxiliar de la justicia en la actuació del sumari, se mostrás tant descobertament favorable al procesat, gestionantli la impunitat de les sues vexacions y robaries.

Los valedors d' En Palau no cessaven en sos treballs: parlaren á Bernat Sabat qui era de la fracció contraria, *que no dixes res que sabes*

(283) Ab motiu de tenir part del delme de la batllia de Camarasa, Pere de Palau ab los castiláns, volgueren ferlo estensiu al delme dels honors del castell de Segura. Los arrendataris Más y Salat s' hi oposaren, puix era est Castell *cabalar del senyor rey et cosa apropiada*. Hi intervingué lo batlle Viurevol, disposant fos interinament comanat á un prohóm de Camarasa *tro que fós vist de qui devia esser*.

Palau «malament et sobrer» «menypreant lo manament et la pena (100 morabatins) posada per lo dit batlle», se prengué la vuytena part d' aquell delme.

que en P. de Palau hagues feyt contra lo senyor Rey ne contra veyes als enquesidors que contra En P. de Palau devien venir. Del Rey obtinueren una orde per En Jafer y Más (7 janer 1296) manantlos no inquirir res que fos del temps preccdent á la enquesta d' En Salanova.

Quan, al començar l' any 1296, semblava que Jafer iniciaria les diligencies procesals, cessá En Viurevol de la batllia, obtenintla Ramón de Puigvert. Feya constar lo nomenament reyal, que, no s' entenia perjudicar al dret que En Palau hi tingués (16 janer 1296) (284). Llavors En Pere Argot fou son llochtinent á Camarasa.

A la fi esclatá la ira contra de N' Arnau Vives, En Palau lo menaçá pública y descaradament, davant d' En Jafer y En Más, enculpantlo de deures á ell la instrucció del procés y que per tant tots dos s' ho arreglarien en la plaça, hont hu ó altre hi devia restar mort. Lo Jutge y lo Procurador, lo requeriren en nom del Rey á no ocasionar, ni ell, ni ningú, dany á En Vives, sots pena de mil morabatins.

No fent cas del requeriment, Palau concertá la mort d' En Vives. Son fill Pere (285) y l' altre Pere de Palau alcayt de Llorenç, juntaren alguns valedors, entrant á la plaça de Camarasa ab propòsit de matarlo als crits de *muyre, muyre*.

Pere Argot aplegant gent de la Vila, los feu cara y pogué salvar á En Vives d' una mort segura.

Palau no restava desprovist de tot caràcter oficial, en lo terme de Camarasa, á despit de perdre 'n la batllia, puix hi proseguí en l' ofici de cullidor ó arrendador del monedatge. En axó no li fou fet gran contrast, puix *les gents lon crehegueren axi com ell los ho deye de paraula*.

Per tant s' aprofitá d' aquesta porta, que restava oberta á ses constants opresions, per obligar á pagar monedatge als qui n' eren exempts per dret y costums de la terra: (*pres se a penyorar pubylls et viudes que no poseyen re ne en la terra del senyor rey aquells aytals no paguen re*). Per més que aquests feren constar la vexació en públich instrument y n' apelaren al Rey, no desistí de volerla exigir (*no volc estar de penyorar et de vendre lurs bens*) ni tampoch feu cas de tres manaments de Jaume II ordonantli que, lo monedatge «*coyllis en esta batllia axi com se pagave en los altres locs del senyor rey*», seguint en sos penyoraments á despit de la justicia. Les víctimes d' aquestes exaccions eren sempre los contraris á la sua gestió política, puix als amichs y valedors, lluny d' ocasionarlos tort, ni 'ls cobrava lo que 'ls corresponia: «*mas de negu pubill ne viuva que sien de sa part, ne stiquen ab ell á abcegar los dretz del senyor rey, no na levatz negú, ne forçatz: et hani lexatz á levar que son justz de levar*».

(284) 1296.—Diu lo nomenament d' En Puigvert «per hanc tamen comissionem non intendimus fieri prejudicium Petro de palacio in jure siquot habet in bajulia predicta». (Lleyda XVII kalendes febrer 1295) (Registre 191, foli 187).

(285) D' aquest fill d' En Palau n' havém parlat mes avant en la nota 71.

La circumstancia de seguir Palau en sa mateixa posició social, com á Senyor de Privá y alcayt de Santa Linya y espcialment ab sa antiga amistat ab lo Comte d' Urgell y lo Vescomte d' Ager, li donava alé per mantenirse soberch á despit de la perdua de la batllia reyal. Per ço no dubtava en amenaçar als arrendadors de les rendes reys de Camarasa, passades, en 1296, al lleydatá Pere de Viurevol, qui hi tenia per representant á En Vidal Capdeferre. En la plassa de la Vila, En Palau li feu cárrech *«perques metia pus a avant a demanar les rendes del Senyor Rey quels altres compradors»*, responentli en Capdeferre, *«que no demanava sino lo dret del senyor Rey et aquel enantaria aytant com pogues et ço que sesguarda a la compra den Viurevol»*.

—Hoc, contestá En Palau, *et guardats que no toquets al nostre, que siu feyets vous o defendria ab les paa*.

A Santa Linya, los enemichs d' En Palau li contrastaren, alentats per l' éxit dels de Camarasa. En lo concell que ell ordoná aplegar lo dimarts 1 d' octubre de 1295, lo prohoms Arnau Roger, en nom dels seus companys se posá en pugna ab En Palau. Aquest l' amenaçá públicament de mort, indisposantse ab tots los jurats de la Vila. Com á consecuencia d' axó, la gent que Palau tenia d' establida en lo Castell de Santa Linya, entrá per los horts y vinyes, robanthi verdures y fruyts. Al queixarse, los prohoms, d' aquestes robaries y lladronicis, sols los hi responia per descárrech, que *axí ho solie fer en Ramonet de Cardona*. Los continuats danys obligaren als prohoms de Santa Linya á posarlos á conexement d' En Ramón d' Anglerola per qui tenia la alcaydia En Palau, y del qui rebé orde manantli se 'n abstingués: pro no 'n feu cap cas.

La falta d' actuacions en lo procés d' En Jafer, durant tot l' any 1296 fins á arribar al agost del 1297, sembla indicarnos un nou éxit en los continuats treballs del procesat Palau. Per tal que li donava motiu de seguir en sa política de menaces y opresió. No tardá en inmolara una nova víctima, lo vehí de Camarasa Pere Salendí, villanament assassinat lo 11 d' agost de 1297.

En Salendí, obtingué del Bisbe d' Urgell, los domenges ó rendes que possehia á Camarasa, contra la voluntat de Pere de Palau, qui menaçantlo de mort, l' obligá á renunciarlos, tenint de fugir del terme (286). Passat algún temps tot cambiá y En Salendí y En Palau esdevingueren amichs (287), tenint lo primer, carta blanca per cometre malifetes á Camarasa, segons solien los valedors del dominant batlle.

(286) Per tot lo concernent á En Salendí végis los apartats CX, CLXVIII, CLXXI, CLXXII, CLXXIII, CLXXIV, CLXXV y CLXXXVIII á CXOI.

(287) Correria l' any 1285. Del temps en que Palau y Salendí cren bons amichs, existeix la present orde reyal, única en que hi surt aquest vehí de Camarasa:

1285.—Fideli suo petro de palacio salutem et gratiam. Intelleximus quod p. salendini uadit uobiscum et est de familia vestra et tornauit apud camarasam cum duobus hominibus nobili R¹ de ceruaria quos cepit sine licencia et requisione Curie nostre et sine fatica iure.

Dos exemplis d' aquesta immunitat se refereixen en lo procés. Pere Salendí y Joan Amargós *hagueren noves ço es, se barallaren: N' Amargós rebé colps de puny y En Salendí l' amenaçá de mort (del cors á tolre). Temé N' Amargós y denunciá lo fet al batlle Palau, demanantli que 'l fes assegurar d' En Salendí ó que li dixés si lig porie tenir segur per lo senyor rey, que sino cercarie senyor: et en Pere de Palau respós, que, no lig podie tenir segur et ques nanas et cercás senyor.*

Trista condició la dels habitants de Catalunya en lo segle XIII. Los de jurisdicció particular, subjectes sempre á innombrables vexacions, á pretext d' exígirlos lo compliment dels debers de vassalls, pert tant motivá lo conegut vulgar, usat en lo segle XV, *en terra de baró, no hi fases ta mayó.* Y per altre part, si residien en poblacions reials, lo despotisme de certs batlles los obligava á tenir d' emigrar-ne, cercant sempre dominis més suaus. Y com lo segle XIII donava molta importancia á la repoblació de Catalunya, no podia ésser accepta á cap Senyor y pugnava contra l' interés particular, que los batlles ó representants, favorisquessen la emigració dels populadors del terme.

Encara suposen, que, lo batlle Palau digué á N' Amargós quan li demaná assegurament d' En Salendí *que volrie que X homes jaguessen morts en la plaga que ell no si farie.*

En nom dels paers de Camarasa, En Pere des Más ab altres prohoms, ne protestá y requerí al batlle Palau, á procehir contra d' En Salendí segons fos de dret y justicia. Pro Palau lo dexá tranquil, si be es cert que tampoch no consta damnificás á N' Amargós.

Altre vegada, En Salendí, espasa en má, perseguí al clergue Bernat Soler. Y com lo paer des Más defenent á En Soler, volgués que lo llochinent de batlle (ofici ocupat per N' Arnau Margalit), amparás al menaçat y oprimit clergue, may ho pogué obtenir, obehint indubtablement á les indicacions d' En Palau.

Tanta amistat y valença, se trasmudá en odi y antagonisme, decretant En Palau la mort d' En Salendí. La relació més circumstanciada d' aquest crim es deguda al procesat Bernat Guilabert, hu dels complicats, qui, essent cunyat d' En Pere de Palau, tractá de ferlo immune del delict. En tant lo vol excusar, que, al declarar, respecte la inculpació de que Palau recullí als assassins en llochs de sa pertinençia (com després dirém), afirmá ésser degut, á que, dos d' ells, En Bernat y N' Arnau Baladí, eren germans de son genre F. Baladí. De la declaració d' En Guilabert, ne traurem interessants detalls.

Per l' any 1296 ó 1297 (no 's precisa la data), aná al regne de Mur-

Quare mandamus vobis quatinus dictos homines et quicquid aliud dictus P. salendini ceperit de bonis et rebus dicti R¹ vel hominum suorum absolvi et restitui dicto R^o sine mora aliqua faciatis Taliter faciendo quod non possitis a nobis de negligencia vel in obediencia reprehendi. Datum barchinone IIII° idus aprilis Anno quo supra. (Registre 56, foli 63).

cia, ab lo rey Jaume II, Guilabert y altres homes de Camarasa, sots capitanía d' En Salendí. Trovantse á Oriola, questionaren En Guilabert ab En Balagueró Valençá. Interveninhi En Salendí, pegá ab la llança al primer, davant del Castell y ordoná á un algtzir reyal, que tanqués al segón á la presó. També s' indisposá En Salendí ab En Bernat Baladí, restant odi viu entre ells, al retornar del exércit.

Ocorregué després, que En l' Palau amenaça de mort á En Salendí. Per virtut de dites menaças Jaume II expedí orde als vehíns de Camarasa, Cubells y Montgay, que lo defenessen y amparassen. Salendí joyós del decret reyal, lo feu llegir lo dissapte 11 d' agost de 1297, á la plassa de Camarasa, escoltant dita lectura assegut.

l' Palau seguit de 25 homes *parents seus et de la sua conserva*, al veure á la plassa á En Salendí, calladament se 'n torna, dexanhi una part dels qui l' acompanyaven. Y al esser enfront de la escrivania, adreçantse als pochs qui lo seguïen, diguéshi:

— *«Tornatvosen et fet ço que sabetz».*

Llavors En Balagueró Valençá y En Bernat Baladí atacaren á En Salendí tirantli pedres y trahentse les espases y coltells, ajuntantselhi N' Arnau Alegret, parent del primer, qui era cullidor del monedatge á nom d' En Palau.

Salendí s' arrimá á la porta del alberch d' En Bernat Pebret, desde hont se defené dels qui l' atacaven. Mes com ensopegás y caygnés dintre la casa, se 'n aprofitá N' Alegret per ferirlo d' un colp d' espasa, de la porta estant. L' avalot portá á la plassa á molts vehíns, que s' interposaren entre los combatents, salvant la vida á En Salendí. Lo batlle Pere Argot no hi comparegué, puix se trovava fora vila, en la horta. En l' Palau, axí com parti de la plaça, deya als qui hi corrien atrérs per lo soroll, que podien tornarsen á llurs alberchs.

Per molts vehíns, fou acompanyat á sa casa lo ferit Salendí. Com estava de mal talant, al vespre no sortí á la porta, segons tindria per costum. Axó li salvá la vida dit dissapte, puix, aquèll vespre, N' Arnau Alegret y Bernat Guilabert exiren de Casa d' En Palau ab intent de matarlo si l' haguessen trovat defora, *«et com nol trobaren tornarensen al alberch d' En Pere de Palau».*

Dugues vegades en un sol día, se frustraren los propósitos d' assensinar á En Salendí. Mes per ço no 'n desistiren.

Lo diumenge 12 d' agost, En Palau escrigué á son protector lo Comte d' Urgell, demanantli pregás al batlle de Camarasa Puigvert, que no exigís fé ó seguretat á N' Arnau Alegret per la *requesta* feta á En Pere Salendí, alegant que *havia corona*, ço es, que estava subgecte á la jurisdicció eclesiástica.

Quan la carta fou llegida al Comte, hi era present En Ramón de Puigvert, qui digué al d' Urgell, no 'l podria atendre.

— *«No me 'n preguetz, que no es cas de que vos degatz pagar et hauriaus en a dir de no, que jo no n' estaria».*

Al endemà, dilluns, 13 d' agost de 1297, Salendí anà á Cubells, per mostrar la carta del Rey al batlle Puigvert.

Aquell mati, En Baladí y En Guilabert, passant per davant de la casa de N' Arnau Vives, de Camarasa, se trovaren ab N' Argot, llochinent de batlle, qui los demaná fiances de ço que cometeren lo dissapte contra d' En Salendí. A lo que Baladí obgettá.

— *No layc havem ara dar, laus em encara huy.*

— *Si faretz a la mia fe ans queus partiscatz de mi,* replicá N' Argot.

— *Nous en dariem gens,* digué En Guilabert.

Y com ells dos s' acostassen á N' Argot, sens dubte en actitut amenaçadora, tement alguna mala partida clamá á grans crits:

— *«Via fora prenetz los».*

A quals veus los enemichs d' En Salendí exiren de Camarasa, mentres lo Batlle y alguns vehins, los persegufen fins á les roques de Munteró. Mes tart los fugitijs retornaren á la Vila á maquinar la mort d' En Salendí.

Sabedor En Palau y sos parents y amichs, de la anada d' En Salendí á Cubells, determinaren matarlo al camí: *«et aquest A. Alegret ab daltres meserenli dos aguaytz prop de la vila de Camarasa en loch que negun hom a cavall nos podie redrar».* L' aguayt, que tant se trova en escrits del segle XIII, equival á la emboscada castellana: vol dir amargarse per sortir sobtadament á dampnificar al qui está desprevingut. Per ço deya molt be en una de ses sentencies En Jafuda, jueu de Barcelona, *«avol costum es aguayt que nó sen pot, hom guardar».*

Los adherents d' En Palau, s' aparellaren á matar á En Salendí. N' Arnau y Bernat Baladí, En Guilabert y En Pere Perpinyá, s' apostaren á la serra d' Espina, N' Alegret, Balagueró Valença y altres en lo torrent de Baldassar, mentres eren també ocupades y vigilades diferentes situacions del entorn.

Als quatre qui pujaven á la serra d' Espina, En Bernardó Baget, los hi digué:

— *Barons, venitz ne, que en Salendí es en la Mulinera,* segons Pere Solsona m' ho acaba de dir.

Tots plegats passaren á la serra de Pop-Martí per atalayar á En Salendí: més no veyentlo en Baladí se 'n separá.

Mentrestant Pere Salendí fent sa via, entrá en lo torrent de Baldassar hont estaven en aguayt N' Alegret y En Valença. Avants de que 's pogués adonar de res, N' Alegret li pega *ab una lança per lo costat, que passá de l'altra part, et fo acorrat, axi que sempre caheç sobre lo coll del cavall.* Després vingueren *tótz los altres ab lances et ab espaes, et ferenli moltz colptz, jasi que per la primera lançada ere mort.*

Relatá En Guilabert, que, quan Baladí retorná á la serra de Pop-Martí, digué, com ja havia mort á En Salendí, En Valença. Confuses paraules, partida relatades en llatí, se posen en boca d' En Baladí.

—«*Nous cal anar que balagueró valensa a mort en Salendí, que yo he vist que li ha dat ab lansa, et trahit lanceam per terram, et el ques te a la coha del Ruci ab lespau tretu, dicebat de ipso p. salendini, et que li doná ab laspaa*».

Comesa la mort, los homeyers, temerosos de la acció de la justícia, hagueren á recaptarse. Hu dels companyons d' En Guilabert digué als demés:

—«*Barons, mal tornar nos faria a la vila*».

Passaren en sa majoria á recullirse al lloch d' Alós, qui era d' En Lop de Luna, exceptat Balagueró Valença qui aná á Rápita.

Aquell dilluns, En Pere de Palau trameté dos homes á Alós ab encàrrech de que los fugitius no aturassen allí, sino que s' adreçassen á Privá. Assegurava En Guilabert, que, lo dimars 14 d' agost, En Peret Perpinyá li digué á Alós:

—«*Barons, pensatvos en danar, que en Salendí es tot espesseiat et dien queu an fet A. Alegret et Balaguer Valensa*».

Aquell dimarts los homeyers arrivaven á Privá, hont no hi ere En Palau. La sua minyona, que res del succehit sabia, los acullí y prepará colació, puix era vigília de la Mare de Deu d' agost; després partiren á Vilanova.

Al matí del día de la Mare de Deu, Arnau Guilabert, aná á Vilanova ab cert jove de Castellserá, dientli son germá Bernat Guilabert, que, trovant mort á En Salendí, li prengué la capa. Se posen en boca de N' Arnau les següents paraules:

—«*Veiatz quin desastre mes vengut: que yom cuydava que vos fóssetz anatz ves lo torrent de Baldassar et ibi inveni P. Salendí interfectum et recepi capam eius, propter illos denarios quos nobis debebat*».

En Bernat Guilabert diu que l' amonestá per haverse 'n portada la capa del difunt.

Al vespre del día 15, dos missatgers d' En Pere de Palau los hi manifestaren com se 'n era anat á Aragó y que fins á son retorn se recullissen al seu lloch de Figuera qui era del terme de Privá. A tal obgecte expedí oportunes disposicions á cert jove d' Algerre, qui per ell tenia dit lloch, á Na Sanxona Tartalla, minyona, que, segons deyan era la sua estimada y á En Guarner, alcayt de Figuera.

Vuyt ó deu dies hi residiren, durant los quals En Palau «*los feu lur obs de tot ço que mester havien, tro en R de Puigvert hac hoyt clams de sa muyter den P. Salendí, que, en Pere de Palau havie feyt hociure son marit*».

Quan á Camarasa corregué la veu d' esser mort En Salendí, N' Argot, declará *bandits* á tots los qui ja s' assenyalava com homeyers. *Bandits* equivalia á *gitats de pau y treva*, ó en termes moderns, *declarats fora de la lley* y per tant perseguits per la justícia. Del *bandit* en los segles XIV y XV ne derivá lo *bandejat* y es un equivalent al *bandido* castellá.

De Cubells partí vers Camarasa, seguit de vuyt ó deu homes, lo batlle Puigvert per apresonar á En Pere de Palau. Pujantse 'n al Castell, trameté á En Jornet que ordonás al llochtinent Argot, que, ab tots los homes hi hagués á la plaça, comparesqués al Castell. Llavors N' Argot, rebé orde de ferhi pujar á En Palau.

Pere Argot ho tractá de complimentar trovant á En Palau al llit, ab febre y ho passá á dir al Batlle reyal Mes li repetí lo manament de que 'l portés al Castell.

A la nova visita de N' Argot á En Palau, aquest refusá alsarse del llit ab la febrada, aduhint, que, no era pas tant criminal y que si lo batlle Puigvert volia, podia passar á casa sua.

Davant quin resultat, En Puigvert digné á son Llochtinent á Camarasa, que li portás de totes passades, á En Palau. A la obgecció que N' Argot feu, de que tot sol no 'l podria apresonar, se determiná á passarli ell mateix, seguit de la gent aplegada á Cubells y á Camarasa. La comitiva aturá davant l' alberch d' En Palau. Puigvert, girantse á son seguici digné:

—*«Barons, de part del senyor Rey vos man, que, ques que yo us man de ociure o de pendre fassatz».*

Paraules que mostren temença de no esser prou obeit ó de trovar oposició en la casa, al ensemps que la fermesa com volia procehir contra d' En Palau, en cas de resistença.

Trucaren á la porta, la obriren y lo Batlle y sa gent entraren á certa habitació de davant la cuyna y de la porta d' una cambra hont se suposava hi geya En Palau. Lo seu escuder Ramonet de Miravet, lo fill d' En Ramón Mascaró y cert aragonés allí presents, foren preguntats per En Puigvert hont era En Palau, responentli, que, estava en la propera habitació. Llavors ordoná á sos acompanyants apresonassen á aquelles tres persones. En Balaguer Blanch agafá al aragonés, un dels de Cubells á En Mascaró y altre tercer prengué per la capa al escuder Miravet. Fet lo qual, lo Batlle disposá la captura d' En Palau. Sentit axó per l' escuder, se feu enrera y escapá de mans del qui lo tenia agafat, clamant:

—*«No será pas pres en Pere de Palau».*

Y entrantsen per la porta que menava al lloch hont ere dit Palau, sorti ab una espasa desenvaynada dient *«que tot hom morria qui volgués pendre en Pere de Palau».*

Davant d' aquesta resistencia En Puigvert cridá:

—*«Muyren totz, muyren totz».*

Y prenent de la casa una llança que hi trová disposta, sorti fora y meté só de viafós per resistencia. S' emportaren al aragonés y á En Mascaró y restá dintre lo feel escuder. Lo Batlle tancá la porta forana del alberch d' En Palau, y posá centinelles á totes les sortides.

Ab la remor de metre lo só, acudiren vehins armats en ajuda del

Batlle, qui, ab més companyia, entrá á casa d'En Palau passant á presència sua. Com no hi trovás á Ramonet de Miravet, requerí á Palau la entrega del escuder Respongué lo Senyor de Privá, que no sabia pas hont era.

Palau se compongué ab lo Batlle, y mitjançant certa quantitat de diner, se manlevá d' anar á la presó, restant tranquil al llit.

A la nit, l' escuder Miravet sortía del amagatall refugiantse al castell de Privá. Quan Palau se posá be de la febre, partí al Aragó.

Lo batlle Puigvert disposat á no dexar sense punició lo delicté, comunicá l' homey al Batlle General de Catalunya per formar abdos la host que devía pendre als criminals en lo castell de Privá. Aquests, la nit que reberen nova del que s' aparellava, no dormiren, atalajant si veyen venir l' exércit. Per orde d' En Palau fugiren á recullirse á Castelló de Farfanya propietat de son gran amic lo Vescomte d' Ager.

A la mort d' En Salendí se segueix la orde de Jaume II al jutge Jafer, de prosseguir la informació contra d' En Palau (16 agost 1297). Aquest retorná d' Aragó, passant á Barcelona á sincerarse de les inculpacions que se li feyen. Llavors se deya que recullia als homeys dintre sos llochs de Privá y de Figuera. Axís es que al tornar á Camarasa y saber que aquests anaven sovint de Castelló á Privá, atrevintse fins á entrar secretament á Camarasa, se 'n agreujá per lo molt que 'l comprometien.

En una entrevista aguda entre Palau y N' Arnau Alegret, li feu dir á sos companys de *bandiment*, que no' s moguessen del castell de Llorenç fins hagués acabat de recullir lo monedatge á Camarasa. Mes, avant, trovantlos En Palau, clamá:

—«*Malastrucs, nous cuytetz, que nul temps no auré be tro la inquisicio sia feta et yo ajudar vos ne a trer be*».

A fi de tractar de recullirse al terme de Llorenç, N' Arnau Alegret y En Bernat Guilabert passaren á la torra del alcayt Pere de Palau fill de Guillém, emplaçada en la sua part sobirana. Sols aquella nit hi dormiren, tornantse 'n l' endemá á Castelló.

Les anades de N' Alegret á Llorenç, estaven relacionades ab unes velles relacions que tenia ab la familia d' En Pere Vila y que llavors se refermaren. Composaven dita familia, En Pere, sa muller Barcelona y sos fills entre ells Na Ramona y Na Guilleuma, solteres, de vida poch recomenable.

Barcelona, com á nom de pila, fou usat durant lo segle XIII: altres dos dones hi trovém axís nomenades: una á Figols en l' any 1207 (287) y altre á Camprodón en l' any 1273 (288).

(287) En un contrate de XIV kalendes de novembre de 1207 hi actuen «ego Rainundo de sola et filia mea barchinona» vchins de Figols. (Arxiu parroquial de Santa Maria d' Organyá).

(288) En 1273, Barcelona de Vilardell, filla d' En Besalú de Vilardell, habitava un mas del abat de Camprodón. (Hinojosa, obra mentada, plana 214).

Na Guilleuma Vila, ab consentiment de sa mare Barcelona, estigué més de mitj any amistansada ab l'alcayt de Llorenç Pere de Palau; y Ramona Vila, feu vida marital ab N' Alegret quan posava á Llorenç. Barcelona, explicá al jutge instructor, com un cert vespre, N' Alegret los digué que per mala llengua d' En Balagueró Valença, la gent murmuraven d' ell y de Ramona, volent per tant que lo rector de Llorenç los esposás. Lo Capellá fou convidat á sopar á casa d' En Vila, fentlos entendre, com no podia casarlos per esser fills de cosins germans.

N' Alegret, prenent la mà del Capellá, jurá, no haver altre muller que Na Ramona, suposantseli pronunciar aquestes paraules:

—Jo jur, *«per aquesta má sagrada, que nul temps no auré altra muler per lo fals testimoni que an alevat a ella et a mi et ha ho fet Balagueró Valença, qui sen era anat a Vilanova»*.

Qual promesa de matrimoni, repetida davant dels parents de Na Ramona, fou sufficient, per conceptuarse desposats y consentir, los pares d' aquesta, coabitás ab ell, sempre que s' estigué á Llorenç.

A Llorenç los fugitius de Camarasa, se dedicaven á una vida vagabunda. Poch se recataven y á la plaça se 'ls veyá jugar al paletum (289), als daus y á un joch ab pedres (290). La gent los solía assényalar:

—*«Veus los banditz de Camarasa»*.

Demanat. l' Alcayt de Llorenç, per quina rahó, essent coneguts *los bandits de Camarasa*, y sabentse les causes de son bandiment, may tractá d' apresonarlos, obgectá, que per no haverhi ningú qui los acusás. Semblant resposta doná, quan lo jutge li preguntava perque tampoch prengué als *bandits* per la mort d' En Pellicer, mentrestansitaven per Llorenç. Al alcayt Palau, se li seguí també procès á Barcelona.

Lo testimoni Balaguer Blanch explica un fet del que 'n fou principal actor. En companyia de son sogre Bernat d' Ager y d' un parent nomenat Arnau d' Ager, passejaven á hora de tercia per lo camí de Privá á Santa Linya. Quan foren al comellar y prop la porta del castell de Privá, vegeren á un germá de N' Arnau Alegret entrar-se 'n al Castell.

Prosseguien ells son camí y estant ja més prop de la vila de Privá, exiren del Castell los germans Arnau y Pere Alegret, cridantli lo primer.

—*«Esperat vos Balaguer Blanch que I poc vul parlar ab vos»*.

Se li acostá y á les primeres paraules lo menaçá ab la llança, puix deya fou hu dels qui l' havia perseguit.

Estant en tals rahous, hi sobrevench lo fill major d' En Ramón Mascaró, qui clamá:

(289) *Paletum* era una arma ¿qué fou lo joch?

(290) *Eliam quod dictus A. Alegret stabat in platea et ludabat ad paletum cum aliis et ludabat ad taxillos et jaciebat lapidem cum aliis.*

—«*Muyra, muyra lo bacalar, que aytambe fo a la mia presó com en Ramon de Puig vert, batlle de Camarasa, me prés*».

Segons altre declaració d' En Bernat d' Ager, lo que llavors clamava En Mascaró contra d' En Blanch era:

—«*Muyra, muyra, lo bacalar prudent, et que daqui enant sin passava que muris et que no tengues huy mes aquel a mi*».

En Mascaró prené pedres y tiráles á En Balaguer Blanch, mentres N' Arnau Alegret se treya la espasa per atacarlo y En Pere Alegret ab la llança apunyada, clamava que be era digne de mort.

Afortunadament la cosa no arribá á mala fi, mercés á la intervenció dels qui acompanyaven á En Blanch y á la sortida d' alguns homes del lloch de Privá. Retraguérense los malfaytors sense que se ls' hi ajuntás N' Arnau de Palau, qui, també exí á la porta, armat ab llança, aparentant intencions poch amistoses.

Quan s' esdevingueren aquests incidents, finía l' any 1297, en quins derrers meses, tal vegada en lo de novembre, morí En Pere de Palau (291). Desaparegut lo fonament, se 'n vingué á terra tot l' edifici de la política local de que n' era capitost. Ara es quan se veu al jutge Jafer actuar d' aytal é instruir procés, eridant testimonis. Tart ó d' hora havia de resplandexer la justícia. Quants d' anys per lograrho y quanta vergonya en no obtenirho mentres visqué aquell gran *cacich* de Camarasa!!

Lo dilluns 20 de jancr de 1298, Jafer se presentá á dita Vila, manant aplegar lo concell per á l' endemá. Allí feu conexer la derrera lletra del Monarca, comissionantlo per obrir investigació dels delictes de que era acusat En Palau.

Durant tota la setmana, lo saig de Camarasa, qui aximateix exercia funcions de nunci, pregoná, dugues vegades al dia, la crida següent:

«Tuyt sapiats que en G. de Jaffer jutge de la cort del senyor Rey es vengut açi de part del senyor Rey et per manament seu per fer inquisició specialment contra en P. de palau çañrere batle de Camarasa et de Cubels et de Muntgay et contra altres oficials o corts daquels locs et locs tinents assessors lurs et escriuans o corts et compayons dels et encara contra tots altres qui oficials no sien perque tot hom a qui los damunt dits ajen fet cort ne enjuria en qualque manera ne a els ajen dat serullí ne don en persones o en coses per volentat o per colpa o sapien quels damunt ditz ajen defraudat dret del senyor Rey ne ajen celada fadiga de dret en els per engan o per negligencia o ajen perdo-

(291) La primera nova de la mort d' En Palau, la dona Jaume II en una provisió de custodi dels castells de Santa Linya y de Llorenç que ell tenia per lo Rey, datada á 30 de novembre de 1297. (Registre 195, foli 98). Encara que tal nova puga referirse al fill d' En Guillelm de Palau, també nomenat Pere, cosí del gran polítich de Camarasa, emperó fets subsegüents nos comproven la mort d' aquest d' una manera indubtable. També podrien haver dexat d' existir ab poch temps de diferencia, los dos Pere de Palau.

nat o lexat o retengut lo dret del senyor Rey no degudament en quals que coses ne ajen els o lurs ancessors venut o alienat alguns bens als dits batles o oficials per qual que titol o reebut dalcuns res sots color de dret o ajen fetes forçes o penyores o toltes a altres cortis a alguns cregan al dit jutge encontinent et do ho a el en escrit e sapia que esmena lin sera feta si esmena si deu fer encara que aquel official o altre qui culpable sera trobat ne sera ponit couinentment segons dret et segons les constitucions del senyor Rey et segons los establiments perpetuals de la cort de Monson sino daquienant no seria oyt de clam que fer ne volgues».

Les declaracions donades á 25 de janer de 1298, per Bernat Agustí y Ramón Margalit, confirmen la mort del ex-batlle Pere de Palau, traient tot dubte que tinguessim. Los testimonis ara comperexen á declarar, sense por ni coacció, donant rahó complerta als paers de Camarasa y Cubells, en llurs capítols de cárrechs contra tant corrompuda administració. Les nombroses acusacions, fets á comprovar y drets y rendes reyalis defraudades, que s' havien de restablir, feren intrincat lo procés, quines incidencies encara duraven al següent any 1299. Fins de Vilanova de Bellpuig sigueren cridats testimonis per aclarir tributs reyalis que 's perdien en lo castell de Llorenç (292).

La batllia de Camarasa, Cubells y Montgay en avant ja no estigué anys seguits vinculada en una sola persona, segons havia succehit quan la exercí En Palau. Ramón Moliner, ciutedá de Lleyda, la obtingué en 1297 (7 de març) junt ab la comanda dels castells de Llorenç y Santa Linya (293); totes aquestes atribucions passaren á En Comengés en 1298 (8 de Maig) (294); y á Pere Arnau de Cervera en 26 octubre de 1299 (295) En l' any 1300 se separen los oficis, y mentres

(292) 1299.—Al amat lo batle de vilanova o a son locinent. De nos en G. de jaffer Jutge de la cort del senyor Rey, Salut et amors. Sapiatz que nos auem citatz los terratinens del castel de lo rens que estan a vila noua que venguessen dauant nos per fer testimoni per aquel tribut que solien fer al senyor Rey per lo castel de lorens, per les honors que tenen aqui, et no son vengutz denant nos: perque nos vos requerim eus amonestam que nos destrenyatz aquels de venir dauant nos per fer testimoni, sino sapiatz que nos vos en farem destrenyer: et dasso no esperetz altra carta, ans aiatz aquesta per peremptoria. Datum a camarasa III kal. Martii anno domini M° CC° XC° VIII°.

«Al molt honrat e saut En G. de jaffer juga de la cort del senyor Rey. De mi bn. guaçol batlle de vila noua de belpüg, saluts ab tota honor. Recben, senyner, nostra letru, hon vos fem saber que nos son aparelyats que en continent destrenguan e forçem als homens nostres que estan en uillanova e son terratinens del castel de lorenc, que vinguen denant nos o denant aquels qui tenen loc del senyor Rey ho de nos, e responen e façen tot ço de que son tenguts de fer e de respondre al senyor Rey, ho a aquels que tenen son loc, per ço que tenen pel seynor Rey el castel de lorenc: e creet, senyner, que affer destrenyment, lo qual fer dege en aquest cas, nom triguaric en re ne esperare altra carta, que en continent fare fer complimcut de dret. Datum pridie kalendas martii Anno domini M° CC° XC° VIII°.

(293) Tenia lo sou de mil sous jaqueses l' any per Llorenç y Santa Linya y dos cents per Camarasa. (Registre 196, foli 142).

(294) També li atorgá lo Rey mil sous anyals vtilicis en la propia data. (Registre 196, folis 213 y 216).

(295) Registre 197, folis 10, 11 y 26.

obté la batllia de Camarasa, Cubells y Montgay, Ferrer de Blancat (16 d' agost 1300) (296); Llorenç y Santa Linya son entregats á Ferrán Alamany (12 de juny 1300) (297). En 1302 la batllia de Camarasa passá á Matheu Gomar, vehí de Cubells (24 febrer 1302) (298).

La fi del procés contra Pere de Palau ha de situarse al 1299 ó 1300. Són de les derrerres diligències procesals les declaracions explicant vendes, establiments, composicions de delictes, concessions de molíns y altres contractes que afectaven á Palau, com á conseqüència d' altre pregó iniciat del dijous 28 de febrer de 1299, en avant, dugucs vegades per día, durant una setmana seguida. També s' hi transcrigueren no poques partides dels llibres de la cort del batlle de Camarasa y actes registrats en los protocols notariais de la Vila, faents per la inquisició que practicava lo jutge Jafer.

La sentència del Rey havia d' esser condempnatoria d' En Pere de Palau, puix los cárrechs resultaven sobradament justificats.

Crehém instructiu lo present procés, per donar idea clara del poch respecte que 's tingué á la justicia y á la suprema autoritat reyal, en lo segle XIII, com també per véureshi la manera com satisfeyen les sues concupiscencies los magnats d' aquell temps, mercés á la conxorxa y solidaritat, que establíen los d' una matexa adherencia. No cal dir quan al viu hi surt també la vida y costúms populars en la Edat Mitjana, axis com algunes particularitats de la llengua catalana en lo segle preduit, móvil principal de la publicació dels capitols que 's següexen.

CAPÍTOLS DE CÀRRECHS CONTRA PERE DE PALAU

I — Die Mercurii qua computabatur Quarto Idus Augusti anno domini Millesimo CC^o IC^o Quinto Guillelmus de Jafero iudex de Curia domini Regis Camarasie constitutus fecit convenire in Ecclesia Sancte Marie Petrum de palacio baiulum Camarasie et homines eiusdem loci tam paciarios quam alios et presente berengario de manso procuratore domini Regis publicavit ac legit formam comissionis quam dominus Rex fecerat dicto Judici cum Carta sua cuius tenor sequitur in hunc modum:

II. — Jacobus dei gratia etc. fidei suo Guillelmo de jafero iudici Curie sue Salutem et gratiam. Cum per pluribus et diuersis excessibus ac delictis commissis ut datum est vobis intelligi per Petrum de palatio baiulum de camarasa de cubellis et de mungay tam in dicto officio suo baiulle quam in pluribus aliis velimus tenere eum per vos diligenter inquiri de predictis excessibus et commissis. Idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus inquiratis

(296) Registre 197, foli 168.

(297) Registre 197, foli 143.

(298) També á 21 de març de 1302, per los rellevants serveys que á Jaume II prestá Bernat Ramon de Ribelles li concedí lo Rey, durant sa vida los castells de Llorenç y Santa Linya y les rendes reysals de Camarasa, Cubells y Montgay, exceptuantne les cases y la meytat del monedatge, que volia fossen administrats per lo batlle Ribelles devia servir al Rey ab sis cavalls armats. (Registre 199, folis 51 y 61).

cause et diligenter contra dictum Petrum de palatio de omnibus excessibus delictis seu criminibus commissis per eum juxta formam quaterni in quo plures excessus et delicta quod comissa dicuntur per dictum p. de palatio continentur quemquem uobis ad instructionem et informationem uestram causa dicte inquisitionis melius et cicius facienda mitimus sigillatum ac aliis etiam quibuscumque modis quibus contra eundem p. de palatio possit inquiri ac de commissis per eum melius ueritas indagari uocato tamen ad hoc berengario de manso de domo nostra quem ad predictam inquisitionem faciendam procuratorem nostrum duximus presentibus constituendum. Qua inquisitione facta eandem nobis mittatis sub uestri sigilli munimine interclusa. Et hoc aliquatenus non mutetis dicto p. de palatio ab officio baiulie predicto dum inquisicio ipsa fiat ponitis amouendo Datum barchinone VIII kalendas februarii anno domini M^o CC^o IC^o Quarto.

III - Et publicata dicta commissione iudex suspendit dictum petrum de palatio ab officio baiulie de camarasa et de cubellis et de Muntgay Et mandauit paciariis et hominibus Camarasiae qui conuenerant ad dictam Ecclesiam quod instruerent et informarent ipsum iudicem de omnibus excessibus commissis per dictum P. de palatio in officio et extra officium et quod essent ueraces tam in denunciando quam in testificando et quare dies erat festi sancti Laurentii non fuit aliter processum dicta die.

IV. - Die Jouis que est tercio Idus augusti eodem anno Iudex consentientem Bng. de manso procuratore predicto posuit per baiulo in dictis locis de camarasa de cubellis et de Muntgay durante presenti inquisitione et saluo mandato domini Regis ac beneplacito Petrum viureuol tanquam baiulo pendente dicta inquisitione de omnibus quibus est baiulo solitum Respondere et quod dicto P^o de palatio non respondeant de aliquo donec aliud recipiant in mandatis.

V. - Et bng. de manso procurator predictus obtulit dicto iudici Capitula que sequitur que sigillata non erant quamquam in commissione predicta continuatur.

VI. - Deuant uos, alt et noble senyor En Jaeme per la gracia de deu Rey Darago de Sicilia et de Malorcha et de valencia et Comte de Barchinona, sia demostrat per nos, en P. desmas, et en R. margalit paers de camarasa, et en bng. saluam paer de cubels, quen P. de palau, batle de camarasa et de cubels et de Muntgay, se retench, de les reebudes que feu al temps del senyor Rey en Jaeme auí uostre, et el temps del senyor Rey en P. pare vostre, XXV milia sols de jaqueses et plus.

VII. - Item, dins aquel temps, de les desposes quo feu per los ditz senyors, ac de sobremesa X milia sols et plus. E asso, senyor, fo prouat per la inquisicio quen Extimen peric de salanoua feu contra el per manament del senyor Rey en Pere.

VIII. - Item, fo prouat en la dita inquisicio, quel dit P. de palau soborna testimonis, els feu negar veritat et jurar falçia.

IX - Item fo prouat en la dita inquisicio, que el uene per diners II homens que tenia preses, qui eren encolpats domey, els liura per diners a lurs enemichs aquels quils acusaren del homey: et aquels feeren ne justicia, quels pongaren de nit dins lo terme de cubels, sens batle et sens ueguer, que noy hac, que hom sabes, del senyor Rey, que encara no era en aquesta ueritat si aquels auien fet aquel homey o no, ne sentencia contra aquels

neguna no era dada: et fo el preu que el ne reebo, CCC mas mudines; et tot azo prouat en la dita inquisicio: la qual inquisicio ses absegada que no es uenguda a sentencia.

X.—Item, ha penyats, sens aquetz, II homens de camarasa sens sentencia.

XI.—Item, na absolts daltres qui eren prouats domey, per diners.

XII.—Item, a absolts, de puixs uos fees senyor los ordonaments a barchinona, XV ladres manifestes o pus.

XIII.—Item, dintre los ordonaments, a sontengut homeyers et absolt robadors, sens tota justicia.

XIV.—Item, depuixs los ordonaments foren feyts, es estat consentidor quen Aluaro vescomte dager, aja vsat de meri imperi en lo loc de vilanoua, qui es del abat de Belpuig, lo qual loc es el terme de sancta linia, et el dit P. de palau es batle de sancta linia et alcayt.

XV.—Item, dintre los ordonaments, pres I hom de sancta linia qui era encolpat que auia mort I hom del dit loc de vilanoua, et aquel liuralo al dit Aluaro vescomte Dager: lo qual, Naluaro, te encara huy pres et la tormentat fort regeament, per lo dit homey.

XVI.—Item, compra, lo dit P. de palau, lo castel de priua, qui es el terme de sancta linia, sens fadiga del senyor Rey et aquel a mes en jurisdiccio del dit Naluaro et mena els homens del dit loch en ost: et per gran obs quel senyor Rey ne sa terra Aja haut de ses gens, neguns daquels homens no a pugut auer a son seruiy.

XVII.—Item, lo dit en P. de palau es romas hom den aluaro, depus ac comprat lo Castel de priua: hon, senyor, a nos es semblant, que, per aquestes coses prenats uos tort et deseret.

XVIII.—Item, pren, lo dit p. de palau, de les rendes de camarasa et de cubels et de muntgay, CC sols per cada ayn, et encara les messions que fa per les rendes aplegar, et encara reedelme de tota la dita renda: hon, segons aquestes coses que el pren, et la quantitat de la renda, munta lo quart de tota la renda et plus, so que el sen pren et encara que fasa franch si mateix, et tots sos bens, de questes, de comuns, et de cenes, que non uol pagar re per molt quen s. . . . onstat per lo poble.

XIX.—Item, que no uol forsar al dit poble, que nul hom que sia de son alberch, pach questes, ne cumons, per neguna re que tenga

XX.—Item, senyor, depus el fo batle, san absegades II caualleries en camarasa, que no au fait a uos negun seruiy: et daquestes caualleries ten lo dit P. de palau miga.

XXI.—Item, senyor, Compra I casal de mulins el Terme de camarasa, qui son del uostre domenge, et fan cens a uos, sens ferma del senyor Rey qui la dones regnaua, ne de uos, que nos sapiam.

XXII.—Item, senyor, auem entes per aquels qui seruen al Comte, que el a dat al comte durgel, de les rendes de la sobredita batlia, de tres ayns, MDCCC sols, entre tots los III ayns; et es cert, senyor, que val cada ayn M sols lo sabut, sens del delme, que ual totaui D sols et plus; mas ab lo sabut metem lo delme del saffra.

XXIII.—Item, senyor, es fama publica entre nos, que el feu ociure en G. pelicer, hom vostre de camarasa, per dines, et es sostenidor daquels quel dit G. pelicer ocieren.

XXIV.—El temps del senyor Rey Namfos frare uostre, fo feta una inquisicio, a camarasa, et a cubels, et a Muntgay, de la qual reobe lo dit p. de palau, VII milia D sols ó pus: et segons que en comenges, frare del comte de Palars, a dit a nos, lo dit en P. de palau non rete comte de III milia D al Comte de palars, qui reebia los dits diners per lo dit senyor Rey Namfos, ne a altre non a dat comte que nos sapiam.

XXV.—Item senyor, quant lo comte de palars vene a camarasa per fer inquisicio per manament del senyor Rey Namfos, et per so, cor era procurador de Cathalunya, conuoca lo poble lo dit p. de palau, que non atorgassen neguna re que dit Comte volges fer, et que sen deffessesen be, que tot lur fet era guaaayat si be sen deffenien, quel Comte tendria sa carrera et sen iria, et noy faria neguna inquisicio: et sino sen deffenien, que tuit serien defeitz, tans diners ne treuria.

XXVI.—Item, en ega lo comte, que no blandes en neguna re los homens de camarasa, et que enantas contra els quel non podia exir a cap: et per aquest conuocament, vench el error enfrel poble de camarasa el sobredit Comte, qui era en loch del senyor Rey, quel loch de camarasa vene on punt de perdre, et sen perdera, sino quels paers, ab XL dels jurats, se meteren en preso del sobre dit Comte, que els, ne nul hom qui enteniment agues en aquela so molta mal no meria, leuat en P. de palau qui auia conuocat lo poble ques deffesen del dit Comte: et tenc los preses tot I dia, tro que el fo cert que colpa no auien.

XXVII.—Item, senyor, depres uos regnas, P. salendi auia acaptat del bisbe durgel alcunes posicions quel dit bisbe a a camarasa: et en P. de palau estant batle, trames acuyndaments al dit P. salendi, pels paers de camarasa, si el no renunciava a aquela donacio quel bisbe durgel hauia feta: tant, que aquel p. salendi ac a lexar les dites posicions, et sac a exir de Camarasa, Ja fos quel dit p. de palau, en aqueles posicions, no auia negu dret ne demanda.

XXVIII.—Item, en la venso quel Comte Durgel feu els homens Dalmenar, ac, de la part del dit Comte, L caual den P. de palau et armes, et daltre, arnes, et I hom de sa companya.

XXIX.—Item, depus en P. de palau fo batle, sa retengut tot del vi del vet, que el non dona comte, sino axi com ual en temps de reebuda: munta per cada ayn a C sols o a plus.

XXX.—Item, vengren alcunes honors en lexiu, de la censalia del senyor Rey, et en P. de palau a dat daquels cens et a fet dir lo cens a sos obz.

XXXI.—Item, G. de sent just de camarasa venc denant vos, senyor, a Barchinona, et segons que nos per lo dit G. de sent just auem entes, dix a uos, partida de les falides del sobre dit P. de palau: et uos, senyor, manas, per uostra carta, an Nicholau Janer, saui en dret de muntblanch, que vengues a camarasa per fer inquisicio contra en P. de palau: et aquel dit G. porta la carta al dit saui: et en P. de palau, qui sabe asso, feu venir lo dit G. de sent just a Camarasa, qui era bandit per rao de condempnacio de DC sols, qui cra feta contra el dinjures, et segons que entenem al absolt et tornat en la vila, que no li costa re, per so que el no requeris lo dit saui de venir a camarasa: hon, lo dit saui, a camarasa no es vengut, ne a vsat de re del uostre manament.

XXXII.—Item senyor, com lo Rey Namfos frare uostre tenc cort gene-

ral a Muntzo, fo ordonat que fos feta inquisicio contra los officials, et les inquisicions qui eren estades fetes que venguessen a exequcio: et fo assignat inquisidor contra en p de palau: et en bn. dalmenar, saui en dret Dalmenar, et ac ne carta del sobre dit senyor Rey: et el daquela lo sobre dit Bn. dalmenar no a usat. on veiares de nos per que diners sien romases inquisicions do fer.

XXXIII. — Item en la dita Cort de Muntso en P. de palau fo desposseit de la batlia, et no la tench tro que vos. senyor, la li tornas

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI.

(Seguirá.)

ITINERARIO DEL REY PEDRO I DE CATALUÑA, II EN ARAGÓN

(1196-1213)

(Continuación)

Al entrar Balaguer en su *Historia de Cataluña* en los años 1207 y 1208, dice que, «es preciso confesar que las crónicas andan muy revueltas y confusas tocante á los sucesos del rey D. Pedro»; y que «la patente contradicción entre ellas, la deficiente erudición de los cronistas, tanto de los nuestros como de los ultrapirenaicos, la diferencia de fechas ó calendaciones y la escasez de documentos, todo se reúne para que reine en esta época un embrollo que con harta dificultad y no escaso trabajo se puede poner en claro». Es tan cierto esto, que en el mismo Zurita, el reinado de D. Pedro resulta el más confuso é incompleto. Creo que por medio de este *Itinerario*, habré contribuído á completar, aclarar y rectificar los puntos principales de la historia de aquel rey y á restablecer el exacto orden cronológico en los sucesos que los historiadores habían tergiversado.

Pero, aunque he procurado en lo posible apurar la investigación, han quedado todavía algunos huecos ó períodos de tiempo sin documentos justificativos de los movimientos y hechos de D. Pedro I.

Uno de estos paréntesis, quizás el más prolongado y lamentable es el del primer semestre de 1207. Hasta ahora no he encontrado documento alguno que acredite la presencia de nuestro rey en un punto y en determinada fecha, desde 12 de noviembre de 1206 hasta 31 de mayo de 1207, en cuyo día, según afirma Blanch en el *Archiepiscopologio* tarraconense, estaba D. Pedro en Tarragona, donde dictó decreto de protección y salvaguardia en favor de la obra y rentas de aquella iglesia metropolitana. ¿Qué hizo durante estos seis meses de silencio y de carencia de huellas? Quizás serán algun día descubiertos documentos inéditos que llenarán este paréntesis.

El 13 de junio consta su estancia en Barcelona por la resolución que dictó en el asunto del homenaje y fidelidad que los habitantes de Cam-

año 1207

Tarragona